

На шляху до педагогіки толерантності

Проблеми освіти: погляд зсередини

Бесіда нашого кореспондента з заступником Міністра освіти України О.Я.Савченко

— *Олександро Яківно! Ще недавно з високих освітянських трибун можна було почути бадьорі твердження про те, що всі проблеми у нашому шкільництві уже вирішені: зміст освіти оновлено, класові підходи до його формування подолані, «зелену вулицю» утворенню закладів нового типу відкрито. Одна лише біда, та й та, власне, не освітянська, а загальнодержавна — невплата зарплат.*

Як Ви ставитесь до подібних тверджень? Чи справді в системі освіти нема внутрішніх проблем? Чи створена така педагогічна технологія, яка б дозволяла враховувати особистість учня?

— Якщо всі проблеми шкільництва вирішені, то навіщо ми з вами? Навіщо педагогічна наука? Керівництво процесом навчання? Школа завжди чекає нових, ефективних способів розв'язання своїх проблем.

Важко нині вчителів. Матеріальна скрута не додає йому оптимізму, вона позначається на його життєвому рівні, світоглядних позиціях, професійному ставленні до

справи. Виручає дух подвижництва, здавна притаманний нашому вчителю. Педагог-подвижник ставить над усе не умови, а учня, його особистість. Він не зважає на незгоди, які випали на його долю, а будь-що виконує свій громадянський і професійний обов'язок. Та на одному дусі подвиж-

ництва багато чого не досягнеш. Тож головна професійна проблема сьогодні — проблема вчителя як людини культури. Тільки вирішення цієї проблеми відкриє шлях до справжньої варіативності навчання, впровадження новітніх технологій. Слід пам'ятати, що чим вища загальна культура вчителя, тим складніші завдання йому під силу, тим більший його вплив як особистості.

Другою внутрішньою освітянською проблемою я б назвала недостатню розробленість змісту освіти. Він як був 20—40 років тому всеосяжним, таким залишився і нині. Якщо не збільшився. А ще постійно вводяться нові предмети, ускладнюються, перерантажуються програми. Нормальна дитина всього того, що пропонує школа, засвоїти як слід не може. До того ж зміст освіти з

окремих дисциплін відірваний від сучасного життєвого досвіду, інтересів та потреб тих, хто вчиться. Основний недолік його — перевантаженість, вербалізм. Дитина, вчитель, батьки мають враховувати, що треба не лише знати, а й уміти. А уміти для чого? Щоб перетворювати життя, робити його кращим. Теорія змісту має завжди випереджати дидактичну практику. Але поки їй це не вдається.

Ще одна проблема: варіативність змісту і форми його передачі. Під одну програму нсрідко створюються не різні за методичними системами підручники та посібники, а схожі, методично одноманітні, невизразні.

— Час від часу робляться спроби реформувати зміст освіти. Але вони, як правило, зводяться до його розширення. Чому так виходить?

— В намаганнях реформувати зміст освіти ніхто або майже ніхто не вдається до його комплексного інтегрування, згортання навчальної інформації. Середню освіту ми хочемо дати нашим дітям екстенсивним шляхом, збільшуючи і збільшуючи кількість предметів, їхню деталізацію і обсяг. Де межа?

Поки що не вдається знайти оптимальний варіант Базового і типових навчальних планів. Ввели, скажімо, до Базового плану вивчення українознавства, а зміст його саме як базового, не розкрито, залишаються без змін і предмети, близькі до нього. Не проводиться така робота й у зв'язку з уведенням до вивчення інших інтегрованих предметів, таких як «Валеологія», «Основи правознавства», низки факультативних курсів.

Сьогодні постає проблема глибокої, повної систематизації тих понять, уявлень, фактів, які мають складати зміст повної середньої освіти.

— Весь час змінюються навчальні плани з метою удосконалення. Прокоментуйте, будь-ласка, ці зміни. Наскільки згадані плани удосконалюються?

— Всі зміни в навчальних планах проводяться сьогодні, на жаль, переважно у кількісному співвідношенні навчальних годин з певних предметів за старим принципом: «година туди — година сюди». Тобто потреба в годинах на предмет зумовлюється не змінами його функцій і змістом, а значною мірою традиціями, а також впливом особистості методиста (щоб, упаси Боже, когось не образити). Освітнянська зрівнялівка!

Проблема навчальних планів, попри всю свою важливість, все ж є похідною від проблеми цілей і цінностей загальної середньої освіти.

— Якщо підхід до формування змісту освіти у нас залишається незмінним протягом останніх десятиріч — дати учням знання основ наук, то й принцип подання інформації...

— Так. Він той самий — в основному вербальний, розлогий, незгорнутий у схеми та таблиці, графічні відповідники. А лівову частину інформації людина отримує через зір. Цього не можна не враховувати в школі. Важливо підкріплювати навчальну інформацію зорово, грамотно структурувати її. Слід навчити дитину згортати-розгортати інформацію чи то на екрані дисплею, чи то в уяві — ось найсуттєвіше питання. Наприкінці ХХ століття це

глобальна проблема в усіх країнах. Розв'язання її — найкоротший шлях до підвищення ефективності організації навчального процесу.

— *В.Ф.Шаталов довів, що зміст будь-якого навчального предмета можна згорнути у відповідні схеми, а при потребі розгорнути. Хіба це не приклад подання навчальної інформації, дидактичного структурування матеріалу?*

— Я думаю, що ні. В.Ф.Шаталов працював з тією програмою, що була. Він лише технологізував її, щоб кожна дитина могла легко впоратися з нею. І зробив він це вдумливо, талановито. До нього звернув увагу на «вузлики» змісту знань, а на них взагалі будується здатність людини запам'ятовувати, В.О.Сухомлинський. Хто з учителів уловив цю ідею, той легко навчав учнів уміло опановувати програми.

Однак у даному разі мова йде про необхідність переструктурування самого змісту освіти, навчальних програм з урахуванням принципу природовідповідності.

— *Чи не потребує подібного переструктурування й друга складова освіти — виховання? Які з проблем багатьох проблем тут, на Вашу думку, першочоргові сьогодні?*

— Першочергова й найголовніша з проблем виховання — це проблема виховуючого середовища.

Людину, дитину формує насамперед воно — це школа, родина, друзі, вулиця, індустрія розваг і засобів масової інформації. Саме життя сьогодні вимагає від нас якомога скоріше перейти на інший, вищий рівень розуміння того, як створити навколо дитини стимулююче позитивно виховуюче середовище. Перед шко-

лою, перед кожним педагогом самим часом поставлене важливе соціальне і професійне питання: як залучити до створення такого середовища родину, друзів, контактерів з груп спільних інтересів, які індивідуальні завдання поставити перед кожною дитиною окремо, в контексті її життєвих планів, її життєтворчості, особистісних цінностей. Тобто школа має стати містком, що перекинтий між берегами віко- і соціовідповідності життєвих планів дитини, юнака. Цей місток і є, по суті, змістом виховання. Чим він надійніший, чим краще забезпечений педагогічно, тим впевненіше почуватиме себе випускник школи у дорослому житті.

В основі методики виховання, соціалізації дитини лежить проблема педагогіки вчинку. Виховати здатність до самостійного, соціально відповідального вчинку найперше наше завдання. Кожен випускник школи має бути сильною особистістю, інакше йому не вижити в ринкових умовах, не скористатися перевагами демократичного суспільства.

— *Як Ви оцінюєте роль сучасного телебачення в плані створення виховуючого середовища? Адже воно пропагує насилля, всездозволеність, жорстокість, рознусту, застїчуючи цими «моральними винаходами» чужого нам менталітету незміцнілі дитячі душі. Чому освіта мириться з цим? У багатьох країнах того ж Заходу ставлять різні перепони на шляху такої згубної пропаганди. Ось свіжий приклад. Цитую газету «Голос України» від 13 травня ц.р.: «В Австралії введено нові обмеження на показ насильства, сексуальних та пудистських сцен по телебаченню».*

Нещодавно російська Дума прийняла Закон «Про державний захист моралі й здоров'я громадян та про посилення контролю за об'ємом продукції сексуального характеру» та Закон «Про Вищу раду по захисту моралі телевізійної трансляції і радіомовлення». Ця Рада наділена великими повноваженнями.

А що ж наша Верховна Рада?

Чи зробило що Міністерство для того, щоб унеможливити згубний вплив комерційного телебачення на дітей?

— Якщо сьогоднішнє вітчизняне телебачення й можна з чимось порівняти, то найкраще — з пустелею, де нестерпне сонце випікає насамперед одухотвореність людини. Школа у цій пустелі залишається, на мій погляд, найважливішим духовним оазисом. Педагогічна громадськість давно б'є на сполох: Міністерство освіти, Академія педагогічних наук уже не раз зверталися і до керівництва українського телебачення, і до колишнього Міністерства інформації (тепер — Комітет) з питання тотальної комерціалізації телебачення, а також необхідності створення нових навчальних передач, навчального телеканалу. На жаль, поки що все безрезультатно. Тому і надалі нам разом з широкою громадськістю належить відстоювати право дітей на здоровий спосіб життя, на життєствердну мораль.

— Олександро Яківно, чи не розумієте Ви під «життєствердною мораллю» й релігійну мораль? Як Ви ставитесь до вивчення Біблії у школі?

— Що стосується релігійного виховання дітей, то Міністерство постійно зустрічається з пред-

ставниками різних церков в Україні. Були у нас зустрічі з представниками Всесвітньої Ради Церков. Наша думка з цього питання відома: досвід релігійного виховання може бути успішно застосований у недільних школах. Закон же про освіту захищає світське виховання. Тому в школі «забороняється утворення і діяльність організаційних структур політичних партій, а також релігійних організацій і воєнізованих формувань». Ось чому ми не запроваджуємо в державному компоненті курсів з основ християнської етики.

А щодо Біблії в школі, то, гадаю, що її слід вивчати саме як видатну пам'ятку культури людства.

— Відомо, що в багатьох країнах Заходу основу філософії освіти становлять християнські цінності. Які цінності покладені в основу філософії нашої освіти?

— Філософія освіти — це корінне питання будь-якої освіти, це її ядро, до якого мають тяжіти всі інші сутнісні питання, особливо змісту навчання і виховання, підготовки вчителя. Філософія нашої освіти сьогодні спрямована на людину, на особистість, її внутрішню культуру, функції в новому відкритому суспільстві. Нині *першочерговим постає питання ствердження людини, її самовияву в новому суспільстві. Тому новою складовою освіти стає життєтворчість, цінність людського ресурсу — розвитку і саморозвитку людини на культурному тлі людства, розкриття власних, особистісних цінностей, здорового способу життя. Утвердженню всіх цих цінностей сприяє Закон України «Про загальну середню освіту». В ньому по-новому визначені цілі й завдання освіти — це і є філософія освіти в дії. Він захищає*

духовне майбутнє нашого суспільства, виховання на національних та загальнолюдських цінностях.

— *Олександр Яківно, що б Ви хотіли побажати читачам нашого журналу, його авторському активу та всім учителям, які прагнуть подолати авторитарну педагогіку, будують навчальний процес, орієнтуючись на конкретну дитину, гуманне ставлення до неї?*

— Насамперед мушу наголосити, що «Педагогіка толерантності» — це дуже сучасна, влучна, змістовна назва. Ідеї журналу важливі, особливо сьогодні, «на зламі тисячоліть» — для нашого дуже взаємозалежного, взаємозв'язаного світу. Люди скрізь мріють про одне, головне — щоб жити в мирі і злагоді. Ця думка, яку я палко підтримала, стала

темою першого уроку в новому навчальному році. Але цей урок має стати стрижнем, основою подальшого навчання і всього шкільного життя наших учнів. У ньому, як і в журналі «Педагогіка толерантності», закладена багатовимірною ідеєю гармонійного співіснування — внутрішнього і зовнішнього, ідея взаємозалежності Людини і Світу.

Щиро вітаю появу журналу з такою красномовною назвою на обрії інших вітчизняних педагогічних видань. Хай кредо вашого журналу, як і всієї нашої освіти, стане вислів: «Від людини освіченої — до людини Культури».

Бажаю творчому активу журналу і його читачам ніколи не втрачати із зору величній обрії людської культури.

— *Щиро дякую за відверті, змістовні відповіді.*

ЗАКОНОДАВСТВО ПРО ШКОЛУ І ЖУРНАЛ

Як уже повідомлялося, нещодавно Верховна Рада України прийняла Закон «Про загальну середню освіту».

В роботі з підготовки цього Закону активну участь брали і редакція нашого журналу, члени його редколегії та громадської ради. Ось короткий перелік зробленого, своєрідна хроніка подій.

В перших номерах журналу за 1997 і 1998 рр. подано аналіз навчально-виховного процесу в масовій школі, наголошено на його руйнівному впливі на здоров'я дітей (див. «Класно-урочна система или Как учиться и учит?»). Висновок напрашувався сам по собі: необхідно негайно законодавчо захистити здоров'я школярів і вчителів,

кардинально перебудувати навчально-виховний процес, гуманізувавши його. Було сформульовано низку законодавчих пропозицій.

25 березня 1998 р. редакція провела «круглий стіл» «Здоров'я дитини — здоров'я нації», в якому взяли участь педагоги, психологи, медики, представники освітньо-управлінських структур, громадськості, засобів масової інформації. Пропозиції журналу щодо законодавчого захисту здоров'я дітей, їхніх навчально-трудова прав були одностайно підтримані. Докладну інформацію про «круглий стіл» подали телебачення й радіо, газети «Зеркало недели» та «Киевские ведомости».

9 листопада 1998 р. редакція надіслала до Верховної Ради свої заува-